

GYVYBĖS IKI GIMIMO STATUSAS TEISĖJE – PROBLEMINIAI
TERMINOLOGIJS ASPEKTAI

Gytis Andrulionis *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tfk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. gegužės 29 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 23 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojami kai kurie probleminiai Lietuvoje naujai besiformuojančios teisės šakos – sveikatos teisės terminologijos aspektai, susiję su gyvybės iki gimimo statusu teisėje.

Straipsnyje ne tik nagrinėjamos terminologijos problemos, bet ir parodoma, kad, tinkamai nesprendžiamos, jos pereina ir į teisėkūros, teisės vykdymo, ir netgi į teisės efektyvumo sritis. Taip sukuriamos papildomos problemos nustatant ir įgyvendinant šiomis sąvokomis žymimo objekto teisinį statusą. Atlikus analizę straipsnyje daroma išvada, kad teisinė gyvybės iki gimimo apsauga Lietuvoje nėra kompleksiška ir tinkamai reglamentuojama, ir nurodomas vienas iš pagrindinių tai lemiančių veiksnių – sveikatos teisėje vyksta nepakankamas dialogas tarp teisės ir specialiųjų gyvybės mokslų, kurių taikymui reglamentuoti yra kuriama sveikatos teisė. Žvelgiant dar plačiau galima teigti, kad integracinių teisės mokslų formavimasis rodo kitų mokslų metodų ir rezultatų skverbimąsi į teisės mokslus ir integraciją su jais, tačiau integracijos laipsnis ir bendradarbiavimas vis dar išlieka nepakankamas. Šią išvadą straipsnyje pagrindžia analizė, įrodanti, kad specialiųjų gyvybės mokslų taikymui reglamentuoti kuriamos teisės normos nevartoja specialiųjų mokslų sąvokų, todėl ne tik nesutariama dėl sąvokomis apibrėžtino objekto, bet pasidaro neįmanoma tolesnė diskusija dėl to objekto teisinio statuso. Taip teisė nutolsta nuo savo paskirties, dėl kurios ji buvo kuriama.

Straipsnyje atliktos analizės išvados leidžia iš dalies užpildyti sąvokų tinkamumo ir jų vartojimo analizės vakuumą, šiuo metu esantį besiformuojančios sveikatos teisės doktrinoje ir galiojančiuose teisės aktuose, bei įvardija metodologines prielaidas, reikalingas sveikatos teisės doktrinai plėtoti srityje, susijusioje su gyvybės iki gimimo statuso nustatymu ir jo įgyvendinimu.

Pagrindinės sąvokos: gyvybė iki gimimo, preembrionas, embrionas, vaisius, sveikatos teisė.

IŽANGA

Įvairių, ypač gyvybės mokslų, pažanga, naujos žinios ir jų praktinis pritaikymas formuoja naujus visuomeninius santykius, kurie dėl jų novatoriškumo ir specifikos retai priskiriami galiojančios teisės reglamentavimo sričiai, nors jų prigimtis ir svarba to reikalauja. Tinkinant šį reikalavimą atsiranda būtinybė kurti naujas teisės normas, naujus teisės aktus arba net naujas teisės šakas, kurios dažniausiai įvardijamos kaip integraciniai teisės mokslai.

Analizuodami, kokias vertybes šie teisės mokslai turi įtvirtinti, matome, kad Vakarų humanistinė tradicija kelia moralinius reikalavimus teisei, iš kurių taip pat išplaukia nuostata, kad esant tam tikroms aplinkybėms teisė be išlygų privalo atsižvelgti į moralės reikalavimus [1, p. 134]. Moralinis teisės nuostatų determinuotumas ypač išryškėja kalbant apie socialiai pažeidžiamų asmenų teises. Atskiroms socialiai pažeidžiamų asmenų kategorijoms yra priskiriami sunkiai sergantys, komos būklės, taip pat raidos stadijoje iki gimimo esantys žmonės, kurių gyvybė bei jos išsaugojimas yra visuomeninio pobūdžio problema ir kurių teisėms apsaugoti, kaip matysime, itin svarbu vartoti tinkamas sąvokas.

Lietuvos Respublikos Konstitucija, nustatydamas, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 str.) ir

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra doktorantas.

kad žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas (19 str.), nedetalizuoja žmogaus sąvokos, nenustato jo pradžios sampratos, neapibrėžia teisinės apsaugos turinio bei jos apimtį, suteikiamos žmogui nuo pradėjimo momento. Dėl šios priežasties svarbūs tampa šį statusą reglamentuojantys specialieji teisės aktai ir juose vartojamos žmogaus gyvybei iki gimimo apibūdinti priskiriamos sąvokos.

Straipsnio tikslas – aptarti žmogaus gyvybės iki gimimo sąvokas parodant, kad tik tinkamai jas vartojant gali būti rezultatyviai sprendžiami klausimai dėl šiomis sąvokomis žymimo objekto, kurio apsaugą deklaruoja vakarų humanistinė teisės tradicija, teisinio statuso. Tokia analizė yra svarbi ne tik sveikatos, bet ir konstitucinei, baudžiamajai, civilinei, šeimos teisei, ne tik teisininkams, bet ir gydytojams, ypač akušeriams ir ginekologams, genetikams, biologams, politikams (įstatymų leidybai), bažnyčiai, spaudai ir visiems tiems, kurie susiję su ankstyvąja žmogaus gyvybės raidos stadija ir jos apsauga. Kaip matysime, dažnai tai yra tik apibrėžimai, tačiau būtent apibrėžimai dažnai sukuria didelių nesupratimų, nes „nuo kalbos priemonių tikslumo labai priklauso teisinio mąstymo aiškumas, tikslumas, o galiausiai – ir žmogaus teisių gynybos operatyvumas, rezultatyvumas“ [2, p. 237].

Pažymėtina, kad nors straipsnyje ir analizuojami kai kurie su žmogaus gyvybės iki gimimo statusu susiję aspektai, straipsnio tikslas nėra nustatyti, nuo kurio momento žmogiškoji gyvybė turi būti laikoma žmogaus teisių turėtoju. Kitaip tariant, straipsnyje nenagrinėjama terminais žymimų objektų teisinio statuso turinio (gyvybės iki gimimo teisinio subjektiškumo) problema, nes jos sprendimas potencialiai veiksmingas gali būti tik pasiekus susitarimą dėl sąvokų reikšmės. Šis straipsnis pretenduoja tapti gairėmis tokiam susitarimui pasiekti.

Problematika ir aktualumas. Šiandien Lietuvos nacionaliniai teisės aktai tiksliai neapibrėžia gyvybės iki gimimo statuso ir ją žyminčių sąvokų nei biomedicininį tyrimų, nei dirbtinio apvaisinimo, nei nėštumo nutraukimo srityse. Ši problema išlieka, o tam tikrais atvejais tampa dar aktualesnė rengiant ir Lietuvos Respublikos Seime svarstant naujų įstatymų projektus. Diskusija dėl šių sąvokų ir jomis žymimo objekto statuso Lietuvoje trunka jau beveik dešimt metų, tačiau ji nėra ir negali būti rezultatyvi nesuprantant pagrindinių metodologinių prielaidų, kurių turi būti laikomasi tokias sąvokas apibrėžiant.

Kadangi gyvybė iki gimimo yra gyvybės mokslų tyrimo objektas, tik gyvybės mokslai gali kompetentingai nurodyti, kokia reikšmė turėtų būti vartojamos sąvokos, žyminčios šią gyvybės raidos stadiją. Šia reikšme jas turėtų vartoti ir teisė. Tik taip teisė gali plėtoti rezultatyvią diskusiją dėl šiomis sąvokomis žymimo objekto teisinio statuso nustatymo, veiksmingos ir vienodai visiems suprantamos teisės kūrimo ir efektyvaus jos veikimo. Teisė neturėtų tų sąvokų kvestionuoti, tačiau šios taisyklės ji laikosi ne visada.

I. GYVYBĖS IKI GIMIMO SĄVOKOS, VARTOTINOS TEISĖS AKTUOSE

Jau teisėkūros stadijos teisės sociologija reikalauja suprasti, kokių socialinių tikslų siekiama išleidžiant teisės normas, ir įvertinti, ar naujai priimtose teisės normose bus veiksmingos. Teisės akto formuluotės turi įkūnyti visas svarbias praktines prielaidas, būtinas teisės akto tikslams pasiekti. Viena iš tokių prielaidų yra būtinybė sąvokas teisės aktuose vartoti ta pačia reikšme [3, p. 591].

Teisės teorija reikalauja, kad teisės normose vartojami terminai, sąvokos, jų konstrukcijos ir nuorodos turi būti tikslūs, leidžiantys išvengti neaiškumų, dviprasmybių ir abstraktumo. Teisės aktai ir terminai teisės aktuose turi būti kuriami ir vartojami „atsižvelgiant ne į kurios nors vienos, o į visų socialinių grupių interesus“, todėl įstatymų leidėjui privalu „pažinti įvairių socialinių grupių ir visuomenės interesus, <...> panaudoti teisėkūrai mokslo ir technikos laimėjimus“ [2, p. 235–238].

Teisinė informatika, ekologinė teisė, kosmoso naudojimo, sveikatos ir kitos teisės šakos yra integracinių teisės mokslų pavyzdžiai, kai teisė bendradarbiauja su informatikos, astronomijos, biologijos, medicinos ir kitais mokslais. Kuriant naujas teisės normas, kurios reglamentuoja šias sritis, privalu vadovautis tiek šių mokslų nagrinėjamomis ir vartojamomis sąvokomis, tiek jų nagrinėjama ir pateikiama įvairių jų tyrimo objektų samprata. Teisė turi vartoti ir vartoja šių specialiųjų mokslų sąvokas, pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso XXX skyriuje vartojamos „nusikaltimų informatikai“, 279 straipsnyje „tarptautinių skrydžių taisyklių“, 267-1 straipsnyje „biologinio ginklo“, 270-1 straipsnyje „ozono sluoksnį ardančių medžiagų“, 308-1 straipsnyje „žmogaus embriono“ sąvokos. Tačiau teisė savarankiškai negali nustatyti šių sąvokų turinio, o jį turi vartoti „įprasta tai mokslo ar veiklos sričiai prasme“ [2, p. 235–238].

Norėdami atsakyti į klausimą, kokios sąvokos turi būti vartojamos gyvybei iki gimimo apibrėžti, turime suprasti, kad nei teisė, nei moralė kompetentingai į šiuos klausimus negali atsakyti. Tai yra specialiųjų gyvybės mokslų objektas ir tik jie gali pateikti atsakymus į mūsų iškeltus klausimus. Dėl to būtina susipažinti su jų pateikiamomis žiniomis.

Žmogus, kaip biologinė būtybė, pirmiausiai yra biologijos (gr. *bio* – gyvybė ir *logos* – mokslas) mokslo tyrimo objektas. Biologijos mokslų sistemoje žmogaus organizmų sandarą tiria anatomija, organizmų funkcijas – fiziologija, organizmų ląsteles ir audinius – citologija ir histologija. „Žmogaus embriologija (gr. *embryon* – gemalas, *logos* – mokslas) – viena sudedamųjų žmogaus anatomijos ir histologijos dalių. Tai mokslas, nagrinėjantis žmogaus raidą *nuo užuomazgos iki gimimo*. Jo objektas – žmogaus kūno sandaros studijos, suteikiančios žinių apie dėsnius nuo žmogaus užuomazgos iki gimimo atkreipiant ypatingą dėmesį į pačias pradines

raidos stadijas, per kurias užsimezga ir vystosi audiniai bei organai [4, p. 5–8]¹.

Taigi žmogaus organizmo iki gimimo raida laikyti na embriologijos mokslo tyrimo objektu. Šiomis embriologijos mokslo žiniomis turi vadovautis ne tik medicina, jas pritaikydama praktikoje, bet ir teisė, reglamentuodama pradėto žmogaus organizmo apsaugą teisės aktoje.

Embriologijoje laikotarpis nuo dviejų lytinių ląstelių susijungimo momento iki naujagimio gimimo vadinamas **prenataliniu laikotarpiu**² (*periodus prenatalis*, lot. *prae* – prieš, *natus* – gimimas). Užsienio autoriai – įžymūs genetikai, tokie kaip Johnas M. Opitzas arba Johnas M. Aase'as nurodo, kad prenatalinis laikotarpis yra dalijamas į tarpsnius:

– Jonas M. Aase'as nurodo, kad egzistuoja trys prenatalinio laikotarpio tarpsniai: 1) implantacijos stadija (*the implantation stage*), trunkanti nuo kiaušinėlio apvaisinimo iki trečios nėštumo savaitės pabaigos, 2) embrioninė stadija (*the embryonic stage*), trunkanti nuo 4 savaitės pradžios iki 7 savaitės pabaigos (ši stadija, autoriaus teigimu, apima pirminio audinių diferencijavimosi ir organų formavimosi laikotarpį), 3) vaisiaus stadija (*the fetal stage*), trunkanti nuo 8 savaitės iki gimimo [5, p. 5];

– Johnas M. Opitzas išskiria šiuos žmogaus raidos laikotarpius: 1) blastogenezė (*blastogenesis*), apimanti visus raidos laikotarpius nuo apvaisinimo iki gastruliacijos (*gastrulation*), kurios metu iš blastocistos vystosi gastrula, pabaigos <...> Kitaip sakant, blastogenezė apima pirmas keturias žmogaus raidos savaites <...>; 2) organogenezė (*organogenesis*), apimanti raidą nuo 28 dienos iki 8 nėštumo savaitės pabaigos. Johnas M. Opitzas pažymi, kad šis žmogaus raidos laikotarpis vadinamas embriogeneze griežtąja prasme (*embryogenesis sensu stricto*). Pasak autoriaus, ši laikotarpį žymi morfogenezė (*morphogenesis*) – organų arba kūno dalių formavimasis ir histogenezė (*histogenesis*) – audinių ir ląstelių diferencijavimasis; 3) aštuntos savaitės, t. y. embrioninio laikotarpio (*embryonic period*), pabaiga, žyminti perėjimą į vaisiaus laikotarpį (stadiją), kuris trunka iki gimimo [6, p. 10–11].

¹ Plačiau šie klausimai taip pat nagrinėjami [32, p. 38–78]. Embriologija čia apibrėžiama kaip mokslas, tiriantis gemalo atsiradimo dėsninumus ir jo formavimąsi. Platesniu aspektu tai mokslas, tiriantis individualų gyvūno arba žmogaus formavimąsi.

² Siekiant geriau perteikti ir suprasti prenatalinio laikotarpio pradžioje vykstančius procesus galima paminėti keletą konkrečių faktų, kurie mums bus svarbūs atliekant tolesnę analizę. Apvaisinimas (*fertilisatio, fecundatio*) – tai sudėtingas ir nuoseklus lytinių ląstelių susijungimo procesas, kuris prasideda nuo moters kiaušinėlio ir vyro spermatozoido išorinio kontakto ir baigiasi zigotos susidarymu bei susijungusių ląstelių chromosomų susimaišymu. Apvaisinimo metu susijungus dviems lytinėms ląstelėms atkuriamas diploidinis chromosomų rinkinys ir susidaro zigota (*zygota*). Nuo lytinių ląstelių branduolių susiliejimo momento apvaisinimas laikomas baigtu ir zigota pradeda dalytis. 2–4 dienomis zigota toliau dalijasi pasiekdama keturių, aštuonių ir daugiau ląstelių stadijas. Maždaug po 24 valandų po to, kai spermatozoidas prasiskverbia į ovocitą, zigota dalijasi į blastomerus (*blastomeri*). Apie 3 parą žmogaus gemalo užuomazga būna sudaryta iš 12–16 blastomerų, vadinamų morule (*morula*), apie 4 parą susiformuoja blastocista, kuri antrąją savaitę įsitvirtina gimdoje. Plačiau apie šiuos procesus žr. [4, p. 35–36] bei [7, p. 101–103].

Embriologijos žinios apie žmogų nėra nekintama konstanta, dėl modernių šiuolaikinių tyrimų jos ypač greitai keičiasi [4, p. 9], todėl su embriologija susijusius procesus reglamentuojančios teisės normos ir jose vartojamos sąvokos taip pat neturi teisės sustabarėti, nes jų žymimas objektas laikui bėgant **kinta**³. 2005 m. išleistoje knygoje „Akušerija ir ginekologija šeimos gydytojo praktikoje“ nurodoma, kad apibendrinant naujausius literatūros šaltinius prenatalinį laikotarpį reiktų dalinti į tris tarpsnius:

1. ikigemalinį (*periodus preembryonica*),
2. gemalo (*periodus embryonica*),
3. vaisiaus (*periodus fetalis*).

Ten pat teigiama, kad „dauguma naujausių literatūros šaltinių gemalu (*embryo*) vadina augantį organizmą nuo 3-iosios iki 8-osios savaitės. Pirmąsias dvi savaites tiksliau būtų jį vadinti gemalo užuomazga, o jo raidą – blastogenezė (*blastogenesis*) <...> Nuo 3-iosios savaitės vyksta embriogeneze (*embryogenesis*) <...> Nuo 9-osios savaitės gemalas vadinamas vaisiumi (*fetus*), o jo raida – fetogeneze (*fetogenesis*)“ [7, p. 97–98].

Kaip matysime vėliau, mums svarbu atskirti žmogaus organizmo raidos stadijas. Šiuo atžvilgiu atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal daugelį mūsų cituotų šaltinių embrionas žymi tik vieną iš trijų žmogaus gyvybės prenatalinių fazių. Tokią sampratą patvirtina ir kiti embriologijos vadovėliai – „Embrionas yra negimusi gyvybė tarp antros ir dešimtos nėštumo savaitės“ [10, p. 71], „embrioninis laikotarpis prasideda 3 savaitės pradžioje po apvaisinimo“ [11, p. 21].

Šias embriologijos mokslo pateikiamas žinias siekia perimti ir kiti, ypač sveikatos teisės ir bioetikos mokslai. Tai daro kai kurie teisininkai nagrinėdami atskirus su žmogaus organizmu iki gimimo susijusius aspektus. Pavyzdžiui, M. Willas nurodo, kad „preembrionas žymi kūno vaisių pirmąsias dvi savaites“ [9, p. 25]. Vokietijos bioetikos enciklopediniame žodyne išsamiai aprašomos žmogaus organizmo raidos iki gimimo stadijos:

- preembrioninis (*Präembryonal*) laikotarpis trunka nuo zigotos susidarymo iki įsitvirtinimo gimdoje (1-a ir 2-a savaitės po apvaisinimo),
- embrionas žymi organizmą nuo jo įsitvirtinimo gimdoje (implantacijos) iki organų išsivystymo pabaigos (2-a – 8-a savaitės po apvaisinimo),

³ Šiandien embriologijos žinios ir joje vartojamos sąvokos labai skiriasi nuo ankstesnės jų sampratos. Pavyzdžiui, pirmosios žmogaus ir gyvūnų embriologijos žinios aptinkamos dar senovės Egipto, Kinijos, Indijos, Graikijos kultūrose, kuriose nuo antikos laikų vyravo dvi teorijos, aiškinančios gemalo raidą. Tai preformizmo ir epigenezės teorijos, ypač išplėtotos XVII ir XVIII amžiais. Preformizmas, kurio pradininkas buvo Hipokratas (460–377 pr. Kr.), teigė, kad gemalas turi visus iš anksto suformuotus organus ir diferencijuotus audinius, jam belieka tik užaugti. Vieni iš šios teorijos šalininkai buvo įsitikinę, kad labai mažas žmogaus gemalas telpa spermatozoido galvoje ir patekęs į gimdą užauga iki naujagimio dydžio. Kiti – kad žmogaus gemalo kūno dalys ir organai yra kiaušialąstėje, o vyras gemalui augti reikalingas tik kaip „kūrybinis postūmis“. Epigenezės teorijos kūrėjas buvo Aristotelis (384–322 pr. Kr.). Kartu su bendraminėčiais jis teigė, kad gemalo organų užuomazgos atsiranda viena po kitos ir pamažu diferencijuojasi [4, p. 9].

– vaisiaus laikotarpis (*Fetalperiode*) prasideda išsivysčius embriono organams (nuo 9 savaitės) ir tęsiasi iki gimimo [8, p. 553].

Apibendrinant nagrinėtų šaltinių teiginius galima konstatuoti, kad bent šiuo metu embriologija pateikia 3 žmogaus gyvybės iki gimimo raidos stadijas, kurias naujausi literatūros šaltiniai įvardija kaip ikigemalinę (*periodus preembryonica*), gemalo (*periodus embryonica*) ir vaisiaus (*periodus fetalis*). Nors kai kurių autorių pateikiamose klasifikacijose šias stadijas žymi šiek tiek besiskiriantys laikotarpiai, konsensualia gyvybės mokslų pozicija galėtų būti laikoma ta, kad pirmoji iš minėtų stadijų žymi žmogaus organizmo raidą nuo apvaisinimo iki 3 savaitės (preembrionas), antroji – organizmą nuo 3 iki 8 savaitės (t. y. embrionas, arba *embryogenesis sensu stricto*), o trečioji organizmą nuo 9 savaitės iki gimimo (t. y. vaisius).

Kitose straipsnio dalyse išnagrinėsime, kaip šios sąvokos apibrėžiamos ir vartojamos pozityviojoje teisėje ir kokią įtaką jos turi nustatant ir įgyvendinant gyvybės iki gimimo statusą. Tačiau, kaip jau minėta, embriologijos žinios apie žmogų dėl modernių šiuolaikinių tyrimų keičiasi ypač greitai, todėl jurisprudencijai su biologijos mokslu svarbu bendradarbiauti ir žinias apie specialiuosius gyvybės mokslus atnaujinti nuolat.

II. LIETUVOS TEISĖS AKTŲ, VARTOJANČIŲ GYVYBĖS IKI GIMIMO SĄVOKAS, NUOSTATŲ VERTINIMAS

Pažymėtina, kad Lietuvoje nėra teisės aktų, specialiai skirtų gyvybės iki gimimo statusui nustatyti, todėl nagrinėsime, kaip ši žmogaus gyvybės raidos stadija saugoma tuose teisės aktuose, kurie reglamentuoja nėštumo nutraukimą, dirbtinį apvaisinimą ir biomedicinius tyrimus.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1994 m. sausio 28 d. įsakymu Nr. 50 patvirtintoje Nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkoje [12], kalbant apie gyvybę iki gimimo, vartojama *vaisiaus* sąvoka, tačiau jos reikšmė ten nepaaiškinama. Sankcijas už neleistiną nėštumo nutraukimą nustatančios Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatos (142 str. „Neteisėtas abortas“ ir 143 str. „Privertimas darytis neteisėtą abortą“) gyvybės iki gimimo, kaip savarankiško teisinio gėrio, negina ir sąvokų jai žymėti nevartoja.

Kitas svarbus dokumentas yra Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 m. gegužės 24 d. įsakymu Nr. 248 [13] patvirtinta Moters, esančios santuokoje, dirbtinio apvaisinimo tvarka, kuri nustato moters dirbtinio apvaisinimo būdus, sąlygas, principus ir procedūrą (1.1 p.). Klausimus, susijusius su gyvybės iki gimimo apsauga, reglamentuoja 5 šio dokumento skirsnis „Embrionas ir jo naudojimo ribojimas“: 5.1 punkte nustatyta, kad „embrionas – tai ankstyvojo vystymosi laikotarpio gemalas“, o 5.2 punkte nustatyta, kad „embrionas gali būti patalpintas moters gimdos ertmėje siekiant dirbtinai ją apvaisinti ir kad dirbtinio apvaisinimo metu leidžiama patalpinti ne daugiau kaip tris embrionus“. Šios tvarkos nuostatose embriono sąvoka apibrė-

žiama per gemalo sąvoką, tačiau nė viename Lietuvoje galiojančiame teisės akte nenustatyta, ką šios sąvokos žymi. Tvarkos nuostatos taip pat neapibrėžia kitų gyvybės iki gimimo stadijų, nenustato nei embrionui, nei **ki-toms** gyvybės iki gimimo raidos stadijoms taikytinos teisinės apsaugos. Galiojančios nuostatos neriboja dirbtiniam apvaisinimui reikalingų sukurti embrionų skaičiaus, nedraudžia dirbtinio apvaisinimo tikslais užmegzti embrionų, kurie tam nebus panaudoti, ir nereglamentuoja, kokie veiksmai su tokiais embrionais leistini atlikti.

Tokie embrionai literatūroje vadinami „pertekliniais“, „atliekamais“, „nereikalingais“, o jų kūrimas įvardijamas kaip „perprodukcija“ [14, p. 102]. Prisidengiant šiomis sąvokomis dažnai mėginama sumažinti embrionų teisinę apsaugą ir palengvinti mokslo ekspansiją į embrionų biomedicinių tyrimų sritį. Horstas Dieveris Schlosseris pažymi, jog kai kurie suinteresuoti mokslininkai dėl embrionų tyrimų kylančias etines problemas mėgina sušvelninti kalbos priemonėmis, todėl, pasak jo, „kad ir kokia etikos tradicija remtumės, keletas pagrindinių vertybių ir kiekvienos jų pagrindinės sąvokos turi būti neliečiamos ir semantikos prasme ne spekuliacijos objektas“⁴.

Netinkamai vartojamų sąvokų problemą atspindi ir Lietuvos Respublikos 2000 m. gegužės 11 d. biomedicinių tyrimų etikos įstatymas Nr. VIII-1679 [15], 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinantis, kad „su žmogaus embrionais leidžiama atlikti tik klinikinius stebėjimus (neinvazinius tyrimus). Kiti biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionais, taip pat jų kūrimas biomedicinių tyrimų tikslais yra draudžiami <...> Su vaisiumi leidžiama atlikti tik tuos biomedicinius tyrimus, kurių numatoma nauda tiriamam vaisiui viršija medicininę riziką“. Šis įstatymas reglamentuoja, kokius tyrimus su embrionu ir vaisiumi galima atlikti, tačiau, kaip ir anksčiau, minėti teisės aktai nei embriono, nei vaisiaus neapibrėžia. Teisę taikantys pareigūnai ir institucijos, siekdami suprasti įstatymo nuostatas, turėtų naudotis specialistų ir ekspertų išvadomis dėl šių sąvokų reikšmės biologijos mokslė. Mūsų atlikta analizė rodo, kad Biomedicinių tyrimų etikos įstatymui reglamentuojant tik embriono ir vaisiaus apsaugą įstatyme lieka nenustatyti draudimai kurti **ikiembrioninės** stadijos žmogaus organizmą ir su jais atlikti biomedicinius tyrimus, o Baudžiamajame kodekse už šias veikas nėra nustatyta sankcijų. Ši problema yra ypač aktuali dėl to, kad biomedicinių tyrimų srityje ikiembrioninė žmogaus organizmo raidos stadija reikalauja didžiausios teisinės apsaugos arba bent jau reglamentacijos, nes pasaulyje dauguma biomedicinių tyrimų projektų yra vykdomi su šioje raidos stadijoje esančia keletu dienų amžiaus žmogaus organizmo užuomazga [16, p. 3]. Viena iš to priežasčių yra ta, kad antrą trečią dieną po apvaisinimo zigotą ar morulą sudaro identiškios, vadinamosios totipotencinės ląstelės. Jos yra visiškai nespecializuotos ir geba diferencijuotis į bet kokias ląsteles. Iš kiekvienos totipoten-

⁴ Plačiau apie kalbos įtaką embrionų tyrinėjimui ir jos įtaką biomedicinių tyrimų plėtrai žr. [14, p. 100–104].

cinės ląstelės gali išaugti embrionas. Būtent šioje žmogaus raidos stadijoje iš vidinės blastocistos stadijoje esančios ląstelės masės išskirtos ląstelės vadinamos embrioninėmis kamieninėmis ląstelėmis, kurios labiausiai domina tyrėjus, ir tyrimų su jomis atliekama daugiausia. Iš vėlesnės raidos stadijos žmogaus organizmo paimtos kamieninės ląstelės savo gebėjimą diferencijuotis praranda (iš pradžių jos praranda gebėjimą išsivystyti į embrioną, o vėliau ir gebėjimą išsivystyti į bet kokią ląstelių tipą) [17, p. 5–9].

Europos Komisija pažymi, kad kamieninių ląstelių išgavimas iš embrioninės blastocistos kelia žmogaus embriono moralinio statuso klausimų, bet Europos pliaralizmo kontekste valstybės narės pačios nusprendžia, ar tokius tyrimus leisti, ar uždrausti. Dėl to Danija, Suomija ir Švedija, Belgija, Liuksemburgas, Graikija ir Italija, Ispanija, Nyderlandai ir Jungtinė Karalystė, laikydamosi nustatytų sąlygų, leidžia tyrimus su pradėtu žmogaus organizmu iki 14, o Prancūzija – iki 7 dienos [18, p. 7–8]. Europos mokslo ir naujų technologijų etikos grupė taip pat nurodo, kad atsakomybė dėl apsisprendimo leisti ar neleisti oficialiai vykdyti tyrimus su embrionais yra kiekvienos šalies reikalas, tačiau bet koku atveju nacionaliniu lygiu būtina apibrėžti pakankamą embriono apsaugą [17, p. 12].

Iš apžvelgtos medžiagos matyti, kad šiuo metu vienuose Lietuvos Respublikos teisės aktuose padrikai vartojamos embriono, kituose – vaisiaus, trečiuose – abi šios sąvokos. Ką jos žymi, nė vienas teisės aktas neapibrėžia. Pažymėtina, kad minėtuose teisės aktuose skirtingomis sąvokomis dažnai žymimas tas pats objektas. Tai, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai tinkamai neišskiria gyvybės iki gimimo raidos stadijų ir neapibrėžia jas turinčių žymėti sąvokų, apsunkina veiksmingų teisės normų kūrimo galimybę visoms gyvybės iki gimimo raidos stadijoms apsaugoti. Tokios apsaugos būtinumas pabrėžiamas tarptautiniu lygiu, tačiau Lietuvoje netinkamas sąvokų vartojimas lemia, kad ši apsauga yra nepakankama ir nepatenkinama.

III. GYVYBĘ IKI GIMIMO APIBŪDINANČIOS SĄVOKOS IR JŲ VARTOJIMAS LIETUVOS TEISĖS AKTŲ PROJEKTUOSE

Atlikta analizė rodo, kad Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose sąvokos, susijusios su gyvybe iki gimimo, vartojamos netiksliai. Jų sukurtas reglamentavimo spragas turėtų ištaisyti nauji teisės aktai ir juose tinkamai vartojamos kalbos priemonės. Jos į teisę turėtų ateiti „ne per teisės aktus, o per teisės mokslą, kur pirmiausia suformuluojama, pagrindžiama ir logiškai legalizuojama tokio termino prasmė – teisės sąvoka. Tik jurisprudencijoje pripažintas naujas teisės terminas bus tinkamas teisės normoms formuluoti, nes jis jau bus išvirtinęs teisininkų ir visuomenės teisinėje sąmonėje ir vienareikšmiškai suprantamas“ [2, p. 239–240]. Kitaip sakant, minėtų juridinės technikos klaidų nustatymas yra vienas iš sveikatos teisės doktrinos objektų. Turėdami tikslą įvertinti, ar šios klaidos yra pastebėtos ir ar yra taisomos,

apžvelkime Lietuvos Respublikos Seimui pateiktus teisės aktų projektus.

2002 m. liepos 5 d. Reprodukcinės sveikatos įstatymo projekto Nr. IXP-1775 [19] 2 straipsnyje įtvirtintos embriono – „žmogaus gemalas gimdoje nuo 2 savaitių po apvaisinimo iki septintos ar aštuntos nėštumo savaitės“⁵ – ir vaisiaus – „žmogaus gemalas gimdoje nuo septynių ar aštuonių nėštumo savaitių iki gimimo“ – sąvokos. Šiame įstatymo projekte nenustatyta žmogaus iki 2 savaitės po apvaisinimo sąvoka ir jai taikytinas teisinis statusas, o embriono apibrėžimas nustatant, kad jis reiškia žmogaus organizmą „iki septintos ar aštuntos nėštumo savaitės“, t. y. nesant tikslios jo sampratos, kai už draudžiamus tyrimus su juo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 308-1 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę, yra teisiškai ydingas. Be to, naudojantis tokiu embriono apibrėžimu tampa neaišku, kokį teisinį statusą turėtų žmogaus organizmo užuomazga, nesanti moters gimdoje.

2002 m. rugsėjo 6 d. Embriono ir genomo apsaugos įstatymo projekte Nr. IXP-1855 [20] jau įtvirtinama kitokia ne tik embriono samprata, bet ir jo apsaugos koncepcija. Įstatymo projekto 1 straipsnis deklaruoja, kad pagrindinis įstatymo tikslas – embriono ir genomo apsauga, o 2 straipsnis nustato, kad „embrionas yra jau apvaisinta, gebanti vystytis žmogaus kiaušialąstė nuo branduolių susiliejimo momento ir kiekviena iš embriono paimta ląstelė, kuri, esant reikalingoms sąlygoms, gali vystytis ir tapti individu“. Būtų galima teigti, kad šis teisės akto projektas, kurio pagrindinis tikslas yra embriono apsauga, pačią embriono sąvokos reikšmę nepagrįstai išplečia, nes čia embrionas apima ir ikiembrioninę, ir vaisiaus stadijas. Įdomu pažymėti, kad šio projekto 3 straipsnio nuostatos žmogui nuo pradėjimo momento garantavo absoliučią teisę į gyvybę, tačiau jos, gavus Seimo kanceliarijos Teisės departamento ir Europos teisės departamento išvadą [21], buvo pakeistos 2002 m. sausio 22 d. projekte IXP-1855 (2) [22] nustatant, kad „kiekvienas žmogaus embrionas turi būti saugomas. Žmogaus embrionui valstybė garantuoja šiame įstatyme ir kituose teisės aktuose reglamentuotą teisinę apsaugą“.

2002 m. spalio 11 d. Dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto IXP-1966 [23] 3 straipsnis embrioną apibrėžia kaip ankstyvą žmogaus raidos stadiją nuo apvaisinimo iki 8 moters nėštumo savaitės. Vėliau Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateikti patikslintas šio įstatymo projektas ir antrasis – alternatyvus jam. Pirmajame (projektas Nr. IXP-1966(2) [24], pateiktas 2003 m. gruodžio 12 d.) embrionas apibrėžtas kaip „ankstyva žmogaus organizmo vystymosi stadija nuo apvaisinimo iki 8 moters nėštumo savaitės“. Antrajame (projektas

⁵ Šį projektą svarstant Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitete 2002 m. spalio 30 d. buvo gautos Lietuvos žmogaus teisių centro 2002 m. spalio 9 d. pastabos, kuriose abejojama embriono sąvokos reikalingumu šiame įstatyme, nes, kaip pažymėta pastabose, embriono sąvoka yra formuluojama Biomedicininų tyrimų įstatyme. Dėl šių pastabų vėl atsirado painiavos, nes Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas embriono apibrėžimo ir jo sampratos nepateikia.

Nr. IXP-1966(2)A [25], pateiktas 2004 m. sausio 20 d.) sąvoka patikslinta nustatant, kad „embrionas – tai ankstyva žmogaus organizmo vystymosi stadija nuo apvaisinimo momento (zigotos susidarymo) iki 8 moters nėštumo savaitės“. Pažymėtina, kad abu šie įstatymų projektai embriono sąvokos reikšmę, lyginant ją su vartojama embriologijos moksle, taip pat pernelyg išplečia, nes čia ji apima ir ikiembrioninę stadiją, o embriono apibrėžimą susiedami su moters nėštumu palieka neišskų žmogaus organizmo užuomazgos, esančios ne moters kūne, statusą.

2005 m. balandžio 20 d. Gyvybės prenatalinėje⁶ fazėje apsaugos įstatymo projekte Nr. XP-432 [26] vartojamos sąvokos ir formuluotės neatitinka ne tik mūsų nagrinėtų embriologijos žinių, bet ir nėra suderintos su kitais Lietuvoje galiojančiais teisės aktais⁷. Projekto sąvokose nurodoma, kad visa vaiko raida iki gimimo vadinama vaiku prenatalinėje fazėje, tačiau atskiruose projekto straipsniuose jau reglamentuojami *vaisiaus* pažeidimo ir jo ligos klausimai bei nustatoma, kad „gydytojas gali nutraukti nėštumą tais atvejais, kai prenataliniai tyrimai arba kitos medicinos prielaidos rodo didelę tikimybę, jog vaisius bus sunkiai ir nepagydomai pažeistas arba sirgs nepagydoma, jo gyvybei gresiančia liga (6 str. 1 d. 2 p.)“⁸. Matyti, kad šiame teisės akto projekte pateikiamos sąvokos nepaaiškina tų, kurios vartojamos atskiruose projekto straipsniuose, taip paliekant neišskų vaisiaus apibrėžimą, vaisiaus ir kitų žmogaus organizmo iki gimimo raidos stadijų statusą.

Kaip matome, teisės normose nevartojamų tinkamų sąvokų, o to priežastis yra sąvokų įtraukimas į teisės normas aplenkiant teisės mokslą, sukuriama daugybė su teisiniu reglamentavimu susijusių problemų. Dėl to „teisė ir teorijoje, ir praktikoje vis mažiau traktuojama kaip rišli visuma, organizmas, *corpus juris*, ir vis labiau – kaip kratynys, fragmentiška sprendimų *ad hoc* ir prieštaraujančių viena kitai normų, susietų tik bendros „technikos“, masė“ [27, p. 62]. Tuo galėjome įsitikinti nagrinėdami Lietuvoje galiojančius teisės aktus ir parengtus naujų teisės aktų projektus, kurie suponuoja ne tik teisės normų suprantamumo, bet ir jų aiškumo bei veiksmingumo problemas nustatant gyvybės iki gimimo statusą ir jį įgyvendinant. Kai kurias iš tokių problemų tikslinga aptarti kitoje straipsnio dalyje. Pažymėtina, kad šios problemos nebūtų išspręstos mūsų nagrinėjamų objektų apibrėžimus įtvirtinus kuriame nors pavieniame specialiajame teisės akte. Toks teisės aktas reglamentuotų tik tam tikrą visuomeninių santykių sritį, o jame įtvirtinti apibrėžimai galiotų tik to paties teisės akto nuostatų supratimo tikslais. Prielaidos šiame straipsnyje keliamoms problemoms spręsti būtų sudarytos tik kompleksiskai išsprendus su nagrinėjamos srities terminologija susijusias problemas. Kompleksiškumas šiuo atveju būtų įgyvendintas tik tada, jei bendri susitarimai dėl nagrinėja-

mų objektų apibrėžimo būtų pasiekti ne tik atskiroje valstybėje, bet ir tarptautinėje bendrijoje.

IV. PROBLEMOS, KYLANČIOS TEISEI NEVARTOJANT BIOLOGIJOS MOKSLO SĄVOKŲ

Netinkamas sąvokų gyvybei iki gimimo žymėti vartojimas arba nepakankamai joms teikiama svarba kelia problemų ne tik nacionalinės bet ir tarptautinės teisės srityje.

Vienas iš naujausių ir akivaizdžiausių pavyzdžių susijęs su Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. byla *Vo v. France* [28]. Teismas šioje byloje nagrinėjo, ar gydytojo veiksmus, sukėlusius vaiko *in utero* mirtį, galima pripažinti netyčine žmogžudyste ir kvalifikuoti kaip Konvencijos 2 straipsnio pažeidimą. Ši byla nagrinėjama įvairiaisiais aspektais, tačiau sąvokų vartojimo reikšmė sprendimui šioje byloje įvertinama nepakankamai. Teismas šioje byloje pirmiausia vertino, kaip vaikas *in utero*, kurio mirties kvalifikavimas ir buvo pagrindinis šios bylos objektas, apibrėžiamas Prancūzijos teisėje, nes veika buvo padaryta Prancūzijoje. Šio klausimo svarbą pirmieji pažymėjo nacionaliniu lygiu byla nagrinėję Prancūzijos teismai. Jie nurodė, jog nacionaliniai įstatymai aiškiai vartoja „embriono“ ir „žmogaus embriono“ sąvokas, tačiau atkreipė dėmesį ir į tai, kad embriono ir/ar vaisiaus prigimtis ir teisinis statusas Prancūzijoje nėra aiškūs, nes šių sąvokų neapibrėžia joks teisės aktas (situacija yra analogiška esamai Lietuvoje). Nesant apibrėžtų teisės sąvokų teismuose buvo nagrinėjama galimybė pasinaudoti moksliniais faktais dėl vaisiaus gyvybingumo, tačiau vėliau buvo konstatuota, kad **teismai negali kurti teisės dėl ginčo objekto, kurio įstatymų leidėjai dar neapibrėžė**⁸. Taigi šiuo atveju sąvokų neįtvirtinimas teisės aktuose trukdė išspręsti pareiškėjos iškeltą bylą. Dėl to savo sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas pareiškė įsitikinimą, kad „nėra nei pageidautina ir netgi negalima atsakyti į abstraktų klausimą, ar negimęs vaikas yra asmuo (pranc. tekste *personne*) Konvencijos 2 straipsnio prasme“, ir kad gyvybės iki gimimo statusą atskiros valstybės, Europos tarybos narės, nevaržomai gali nustatyti savo nacionaliniuose teisės aktuose.

Kitas pavyzdys, kai mūsų nagrinėjamos sąvokos sukuria problemas tarptautinėje teisėje, susijęs su Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos, pasirašytos 1997 m. balandžio 4 d. Ovjeje [29], nuostatų interpretavimu. Diskusija susijusi su šios Konvencijos 18 straipsnio, Europos Tarybos lygiu „įteisinusio“ embrionų *in vitro* tyrimus, nuostatomis. Šiame straipsnyje įtvir-

⁶ lot. *prae* – prieš, *natus* – gimimas.

⁷ Dalis pastabų šio įstatymo nuostatomis pateikta Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2005 m. gegužės 2 d. išvadoje Nr. XP-432 ir 2005 m. liepos 14 d. išvadoje Nr. XP-432 (2), bei Europos teisės departamento 2005 m. gegužės 9 d. išvadoje Lietuvos Respublikos Seimui Nr. XP-432.

⁸ Kai Prancūzijoje vyko bioetikos įstatymų reglamentavimo parengiamieji darbai, nemažai parlamentarų (ir Nacionalinės asamblėjos nariai, ir senatoriai) reikalavo apibrėžti „embrioną“. Charlesas de Coursonas siūlė tokį apibrėžimą: „Kiekvienas žmogus turi būti gerbiamas nuo jo gyvybės pradžios. Žmogaus embrionas yra žmogus“. Jean-François Mattéi formulavo: „Embrionas yra paprasčiausia morfologinė išraiška vienos ir tos pačios gyvybės stadijų, kuri prasideda apvaisinimo metu ir tęsiasi iki mirties pabaigos. Iki šiol preciziškai nežinoma, kada zigota virsta embrionu, o embrionas vaisiumi. Neginčijamas tik faktas, kad gyvybės procesas prasideda apvaisinimo metu“.

tinta, kad „kai įstatymai leidžia atlikti tyrimus su embrionais *in vitro*, jie turi užtikrinti atitinkamą embriono apsaugą“. Europos Komisija pažymi, kad „dauguma Europos šalių diskutuojamos ir pasirašydamos Oviedo konvenciją nesugebėjo pasiekti konsensuso dėl embriono apibrėžimo ir todėl joms nepavyko rasti bendro pagrindo, kuriuo nustatytų žmogaus embriono tyrimų leistinumą pagal konvenciją“ [16, p. 5]. Atlikęs šių ir daugelio kitų nuostatų analizę Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat pažymėjo, kad atsižvelgiant į atskirų valstybių nacionaliniuose teisės aktuose vartojamas skirtingas embriono sąvokas „diskusija dėl bendrųjų embriono tyrimo taisyklių tęsiasi“ [28, p. 22] nesant pakankamo aiškumo, ką leidžia ir ką draudžia minėtas straipsnis.

Sąvokų neįtvirtinimo teisės aktuose problemos pasitebimos ir nacionaliniu lygiu – šiuo metu Belgijoje, Danijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Airijoje, Italijoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Portugalijoje ir Švedijoje nėra teisinio žmogaus embriono apibrėžimo. Tarp tų valstybių narių, kurios savo teisės aktuose embrioną apibrėžia, esančios definicijos skiriasi [18]:

- Austrijos teisėje embrionas nėra apibrėžtas, tačiau apvaisintas kiaušinėlis ir iš jo išsivysčiusios ląstelės vadinamos „besivystančiomis ląstelėmis“.
- Vokietijos teisė embrioną apibrėžia kaip „apvaisintą žmogaus kiaušinėlių, gebančių vystytis nuo branduolių susiliejimo momento“⁹.
- Jungtinės Karalystės teisė embrioną apibrėžia kaip „gyvą embrioną, kai apvaisinimas yra pasibaigęs (kai atsiradusi dviejų ląstelių zigota), įskaitant ir kiaušinėlių apvaisinimo metu“.
- Ispanijos teisė vienintelė atskiria „preembrioną“ (ląstelių grupė, atsiradusi nuo kiaušinėlio apvaisinimo iki įsitvirtinimo ir primityvių bruožų susiformavimo – 14 diena), „embrioną“ (organų formavimosi procesas trunkantis apie du su puse mėnesio) ir „vaisių“ (nuo dviejų su puse mėnesių).

Išsamesnės analizės objektu galėtų būti Vokietijoje 1990 m. priimto Embriono apsaugos įstatymo (*Gesetz zum Schutz von Embryonen (Embryonenschutzgesetz – EschG [27])*) nuostatos. Šio įstatymo komentare, kurį parengė teisininkų ir medicinų genetikų grupė, pažymima, kad įstatymo formuluotė, jog „embrionu šio įstatymo tikslais laikoma apvaisintas žmogaus kiaušinėlis, gebantis vystytis nuo branduolių susiliejimo momento <...>“¹⁰, rodo, kad šiame apibrėžime medicininiai dalykai ir terminai lieka nenagrinėti [31, p. 247]. Tokių teisinės reglamentacijos būdą apibrėžiant gyvybės iki gimimo

sąvokas valstybės gali pasirinkti, tačiau tuomet išskyla pavojus gyvybės iki gimimo stadijas vienaip interpretuoti ir suprasti teisininkams, o kitaip – medicinams ir biologams. Toks būdas ne tik sukuria potencialią nesuskalbėjimo galimybę nacionaliniu lygiu tarp skirtingų interesų grupių, tačiau, kaip matėme atliktoje analizėje, teisė daro deklaratyvią ir iš dalies neveiksmingą netgi tarptautiniu lygiu.

Minėtose valstybėse, kuriose gyvybės iki gimimo sąvokos ir statusas neregamentuoti arba reglamentuoti neišsamiai, išskyla pavojus dar negimusį žmogų ir kitus teisinius gėrius, tokius kaip biomedicininis tyrimų atlikimo tvarka, apsaugoti nevisapusiškai. Konkretus tokios nepakankamos teisinės saugos pavyzdys, kaip matėme, yra Lietuvoje.

Nesant gyvybės iki gimimo sąvokos ir statusą nustatančių privalomų tarptautinių nuostatų, o atskirų valstybių teisės aktuose egzistuojant sąvokų turinio skirtumams, potencialus šios problemos sprendimo būdas yra ieškoti sąvokų, kurios būtų suprantamos vienareikšmiškai, arba bent jau būtų susitarta dėl tokio jų aiškinimo. Būtų galima teigti, kad toks susitarimas įmanomas tik pasinaudojant biologijos mokslo teikiamomis žiniomis, kurios diskurse dėl gyvybės iki gimimo statuso leistų susikalbėti. Kitokiu pagrindu surasti bendrus šio objekto apibrėžimus yra labai sunku dėl atskirose valstybėse vartojamų skirtingų veiksnių (moralės, religijos, tradicijų, tautos istorijos bei kultūros, pasaulėžiūros). Kiekviena valstybė, ieškodama jos interesus labiausiai atitinkančio gyvybės iki gimimo apsaugos statuso varianto, gali nagrinėti įvairius gyvybės apsaugos būdus, tačiau pirmiausia ji privalo išspręsti klausimą dėl gyvybei iki gimimo žymėti taikytinų sąvokų. Tam, kaip jau minėta, reikalingas atskirų visuomenėje esančių interesų grupių, teisės ir specialiųjų gyvybės mokslų dialogas. Būtent todėl svarbus yra 1997 m. balandžio 4 d. Oviedo pasirašytos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos 28 straipsnio Europos Tarybos valstybėms narėms nustatytas įpareigojimas pasirūpinti, „kad svarbiausi klausimai, kylantys dėl biologijos ir medicinos naujovių, būtų deramai svarstomi viešai, pirmiausia atsižvelgiant į jų aktualią medicininę, socialinę, ekonominę, etinę ir teisinę reikšmę, ir kad būtų deramai konsultuojamasi dėl jų galimo taikymo“ [29].

IŠVADOS

1. Žmogaus gyvybės iki gimimo statusas yra integracinio teisės mokslo – sveikatos teisės objektas, dėl kurio Lietuvos teisėje nėra suformuluota nuosekli pozicija. Nors tokią poziciją ir bandoma formuoti, tai apsunkina netinkamas gyvybę iki gimimo apibrėžiančių sąvokų vartojimas.

2. Sėkmingas sveikatos teisės ir kitų integracinių teisės mokslų kūrimas galimas tik bendradarbiaujant teisei ir specialiesiems mokslams, kurių pažangai reglamentuoti naujos teisės normos ir kuriamos. Tokio bendradarbiavimo metu teisei privalo pažinti specialiųjų mokslų laimėjimus, šių mokslų nagrinėjamų objektų sampratą, perimti jiems žymėti skirtas ir vartojamas są-

⁹ Gesetz zum Schutz von Embryonen (Embryonenschutzgesetz – EschG) 13. Dezember 1990 – BGBl. I S. 2747. Įstatymas pažymi, kad embriono sampratą nustato tik šio įstatymo tikslais.

¹⁰ Embriono sąvoka šiame įstatyme vokiečių kalba yra tokia: „Als Embryo im Sinne dieses Gesetzes gilt bereits die befruchtete, entwicklungsfähige menschliche Eizelle vom Zeitpunkt der Kernverschmelzung an, ferner jede einem Embryo entnommene totipotente Zelle, die sich bei Vorliegen der dafür erforderlichen weiteren Voraussetzungen zu teilen und zu einem Individuum zu entwickeln vermag“.

vokas. Tai ypač svarbu kalbant apie teisės ir gyvybės mokslų bendradarbiavimą, nes pastarųjų tyrimo objektas yra pagrindinis kiekvienos teisinės sistemos subjektas – žmogus.

3. Apibendrinant nagrinėtus embriologijos mokslo, tiriančio raidą nuo užuomazgos iki gimimo, šaltinius galima konstatuoti, kad bent šiuo metu embriologija išskiria 3 žmogaus gyvybės iki gimimo raidos stadijas, kurias naujausi literatūros šaltiniai įvardija kaip ikigemalinę (*periodus preembryonica*), gemalo (*periodus embryonica* arba *embriogenesis sensu stricto*, t.y. embrionas) ir vaisiaus (*periodus fetalis*). Nors kai kurių autorių pateikiamose klasifikacijose šiuos laikotarpius žymi šiek tiek besiskiriantys laikotarpiai, konsensualia gyvybės mokslų pozicija galėtų būti laikoma, kad pirmoji iš minėtų stadijų žymi žmogaus organizmo raidą nuo apvaisinimo iki 3 savaitės, antroji – organizmo raidą nuo 3 iki 8 savaitės, o trečioji – organizmo raidą nuo 9 savaitės iki gimimo. Būtent tokia reikšmė jos turėtų būti vartojamos ir teisinėje doktrinoje bei teisės aktuose.

4. Lietuvoje teisės normos, reglamentuodamos įvairius su gyvybės iki gimimo teisiniu statusu susijusius aspektus, gyvybei iki gimimo žymėti klaidingai vartoja skirtingas – embriono, vaisiaus arba abi šias sąvokas, jomis klaidingai apibrėždamos skirtingas gyvybės iki gimimo stadijas. Be to, šių sąvokų turinys nepateikiamas nė viename teisės akte. Pozityviojoje teisėje tai sukuria reglamentavimo spragas ir teises kolizijas. Būtent dėl to teisė nepasiekia jai keliamų tikslų, sumažėja jos veiksmingumas, o skirtingoms gyvybės iki gimimo stadijoms nenustatoma kompleksinė teisinė apsauga.

5. Tinkamų sąvokų vartojimo ir jų reglamentavimo problema išlieka, o tam tikrais atvejais tampa dar aktualesnė rengiant ir Lietuvos Respublikos Seime svarstant naujų įstatymų projektus.

6. Tam, kad diskusija dėl gyvybės iki gimimo teisinio statuso būtų rezultatyviai plėtojama, teisės mokslas tarpdisciplininio dialogo metu iš biologijos mokslo turi perimti jo tyrimų pagrindu suformuluotas žmogaus gyvybę iki gimimo apibrėžiančias sąvokas ir jas įtvirtinti teisės aktuose. Tik laikantis šios metodologinės nuostatos galima kurti veiksmingą gyvybės iki gimimo apsaugos nacionalinę koncepciją. Šią koncepciją plėtojant taip pat būtina atsižvelgti į tautos kultūrą, tradicijas, prioritetus, istorinę patirtį ir jos sąlygotus veiksnius. Kita vertus, embriologijos žinios apie žmogų dėl modernių šiuolaikinių tyrimų keičiasi ypač greitai, todėl jurisprudencija žinias apie specialiuosius gyvybės mokslus turėtų atnaujinti nuolat.

7. Gyvybei iki gimimo žymėti vartojamoms biologijos mokslo sąvokoms teisėje suteikiant netinkamą turinį, žmogaus iki gimimo teisių ir kitų su tuo susijusių teisių gėrių apsauga tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygiu pretenduoja tapti fikcija.

LITERATŪRA

1. **Arlauskas S.** Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
2. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
3. **Šlapkauskas V.** Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
4. **Rizgelienė R.** Žmogaus gemalo ir vaisiaus raida. – Vilnius: Rotas, 2002.
5. **Aase Jon M.** Diagnostic Dysmorphology. – New York and London: Plenum Medical Book Company, 1990.
6. **Opitz John M., Paul Natalie W.** (ed.). Blastogenesis. Normal and Abnormal. – New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley-Liss, 1993.
7. **Ališauskas J., Arlauskienė A., Balčiūnienė I.** ir kiti (sudarytoja G. Drašutienė). Akušerija ir ginekologija šeimos gydytojo praktikoje. – Vilnius: Vaistų žinios, 2005.
8. **Korf W., Beck L., Mikat P.** in Verbindung mit Honnefelder L., Gelfried W., Mertens H. G., Heinrich K. und Eser A. Lexikon der Bioethik. – Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2000.
9. **Wille M.** Die Rechtsstellung des Nasciturus gegenüber der Nutzung fetaler und embryonaler Zellen. Eine rechtsvergleichende und verfassungsrechtliche Untersuchung. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003.
10. **Sadler Th. W.** Medizinische Embryologie, 9 Auflage. – Stuttgart, 1998.
11. **Lippincot W. & Vilkins.** High - yield embiology, 2nd edition. – WILLIAMS OBSTETRICS, 2001.
12. **Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos // Valstybės žinios.** 1994. Nr. 18-299.
13. **Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo // Valstybės žinios.** 1999. Nr. 47-1497.
14. **Schlosseris H. D.** Etika yra kalbos dalykas. Kritinės pastabos dėl vadinamosios biomedicinos kalbos // Mokslo darbai Problemos Nr. 67. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005.
15. **Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios.** 2000. Nr. 44-1247.
16. **The European Group On Ethics in Science and New Technologies to the European Commission.** Ethical aspects of research involving the use of human embryo in the context of the 5th framework Programm. No. 12, 23 November 1998.
17. **The European Group on Ethics in Science and New Technologies to the European Commission.** Adoption of an opinion on Ethical aspects of Human stem cell Research and use. – Paris, 14 November 2000.
18. **Europos Parlamento Generalinis tyrimų direktoratas (A Direktoratas), Mokslinių ir techninių tyrimų įvertimo komitetas STOA.** Embrionai, moksliniai tyrimai ir Europos įstatyminė bazė. Informacinis biuletenis Nr. 14/2001. – Liuksemburgas, 2001.
19. **Reprodukcinės sveikatos įstatymo projektas Nr. IXP-1775.** 2002-07-05 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=170862&p_query=&p_tr2=.
20. **Embriono ir genomo apsaugos įstatymo projektas Nr. IXP-1855.** 2002-09-06 http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=181663&p_query=&p_tr2=
21. **Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada Nr. IXP-1855 „Dėl Lietuvos Respublikos embriono ir genomo apsaugos įstatymo projekto ir Euro-**

- pos teisės departamentas“. 2002-09-11. Išvada „Dėl Lietuvos Respublikos embriono ir genomo apsaugos įstatymo projekto Nr. IXP-1855 atitikimo Europos Sąjungos teisei“. 2002-10-10.
22. **Embriono** ir genomo apsaugos įstatymo projektas Nr. IXP-1855 (2). 2002-10-22. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=189029&p_query=&p_tr2=.
 23. **Dirbtinio** apvaisinimo įstatymo projektas Nr. IXP-1966. 2002-10-11. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=188316&p_query=&p_tr2=.
 24. **Dirbtinio** apvaisinimo įstatymo projektas Nr. IXP-1966(2). 2003-12-12. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=223431&p_query=&p_tr2=.
 25. **Dirbtinio** apvaisinimo įstatymo projektas Nr. IXP-1966(2)A. 2004-01-20. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225476&p_query=&p_tr2=.
 26. **Gyvybės** prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektas Nr. XP-432. 2005-04-20. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=254261&p_query=&p_tr2=.
 27. **Berman H. J.** Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis. – Vilnius: Pradai, 1999.
 28. **European** Court of Human Rights. Case of Vo v. France (Application no. 53924/00), Judgment. – Strasbourg, 8 July 2004.
 29. **Europos Tarybos** konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). – Oviedo, 1997 m. balandžio 4 d. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 97-4258; Nr. 97-4259.
 30. **Gesetz** zum Schutz von Embryonen (Embryonenschutzgesetz – EschG). – BGBl. I S. 2747, 13 Dezember 1990.
 31. **Keller R., Günter H. L., Kaiser P.** Embryonenschutzgesetz. Kommentar zum Embryonenschutzgesetz. – Stuttgart, Berlin, Köln: Verlag W. Kohlhammer, 1992.
 32. **Baltrušaitis K., Valančiūtė A., Vitkus A., Žukienė J.** Žmogaus histologija. Bendrasis vadovėlis. – Kaunas, 2003.

THE STATUS OF LIFE UNTIL BIRTH IN THE LAW – PROBLEMATIC ASPECTS OF TERMINOLOGY

Gytis Andrulionis *

Mykolas Romeris University

Summary

This article analyzes some problematic aspects of defining the status of human life until birth which are related to improper use of concepts in the law. Examples analyzed in the article show that Lithuanian rules of law regulating various aspects related to the legal status of human life until birth, use different concepts to describe life until birth; also the same concepts describe different objects. Thus in Positive Law, especially in its integrative sciences, regulation gaps and legal collisions occur, the law is not able to reach its aims, thereby its efficiency diminishes. This problem remains topical preparing new drafts of legal acts. Therefore in this article it is concluded that the Positive Law does not properly solve the issue of the central subject, common to all sciences of law – regulation and protection of the beginning of human life.

Not confining to showing contradictions and gaps in regulation established in the Positive Law, this article tries to look for and finds origins of these problems: the meaning of concepts used in legal acts is usually not related to the meaning given to them by special life sciences.

Therefore, the methodological premise is formulated in conclusions of the analysis. This premise states that legislative subjects regulating the status of human life until birth, should use the concepts provided by biology science to describe this stage of human evolution, and to describe them clearly in legal acts.

This premise is made because human life until birth is the research object of life sciences. That is why the law should use the results of research of these sciences by adopting them via interdisciplinary dialogue between sciences of law and life. Theory of law and law sociology emphasize the necessity of compliance to this premise, because only then the effective discussion about the legal status of human life until birth becomes possible. And only then it becomes possible to establish and develop the national concept of protection of human life until birth in Lithuania, also considering national culture, traditions, priorities, historical experience and its determined factors. And on the contrary – if this premise is not understood or followed, the law which is being developed becomes potentially less effective. In this way the protection of the human life until birth or any other related legal good may become fiction not only in national but also in international level.

Keywords: human life until birth, preembryo, embryo, fetus, Health Law.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Law Philosophy.